

УДК 811.131.1'255.4(043)

СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ МЕТАФОР У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Бриштен В.В.

Маріупольський державний університет

Стаття присвячена аналізу існуючих стратегій перекладу метафор у художньому тексті. Проаналізовані основні підходи до вивчення метафор та їх ролі у художньому тексті людини, починаючи з античного періоду й до теперішнього часу. На основі творів сучасних італійських письменників наведені приклади застосування цих стратегій при перекладі з італійської мови на українську.

Ключові слова: метафора, стратегія, переклад, трансформація, застосування.

Постановка проблеми. Науково підтверджено, що метафора грає велику роль не тільки у творчості, але й загалом у повсякденному житті людини. До ХХ століття вважалося, що пересічна людина розмовляє «звичайною» мовою, а, наприклад, письменники (а пізніше – журналісти та інші працівники медійної сфери) розширюють «звичайну» мову різними зворотами та художніми прийомами, такими, як, наприклад, епітет, алегорія, гіпербола, метафора, метонімія та інші.

Проте у ХХ столітті дослідники Дж. Лакофф і М. Джонсон по-іншому розглянули проблематику використання метафори і довели, що її вже не можна розглядати виключно як явище літературне, щось таке, що не має нічого спільного з повсякденним життям [3, с. 25].

Цей факт цікавить і тих, хто займається перекладацькою діяльністю, адже при такій поширеності цього явища, перекладач повинен знати, як перекласти метафору найбільш точно й правильно, при цьому не втративши її унікальних властивостей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Термін «метафора» до лінгвістики прийшов із риторики, а загалом дослідження метафори почалося саме з «класичного періоду» історії. Якщо у риториці вважалося, що метафора – це засіб образотворчої мови та естетики, а першим, хто вжив це поняття, був Ізократ, то Аристотель продовжив його справу, ще детальніше розглянувши це поняття. У своїй праці «Поетика» видатний давньогрецький поет та філософ дав таке визначення метафори: «Метафора – це перенесення слова зі зміною значення з роду на вид або з виду на вид, або з виду в рід, або за аналогією» [1, с. 25].

Також Аристотель вважав, що метафора – це спосіб переосмислення значення слова на основі подібності; він також стверджував, що це поняття є невід'ємною частиною мови, яка (тобто, частина) необхідна для комунікативних, номінативних та пізнавальних цілей. Але задля досягнення цих цілей, метафора повинна легко «відкриватися» тій людині, яка її чує, вона повинна бути добре зрозумілою, бо, за тим же Аристотелем, вона є «незвичайним словом, таким, що виходить за межі мови».

Саме в той час був сформований погляд на метафору, який потім, у ХХ столітті, буде розширений, та щодо нього буде запропонований висновок – метафора є невід'ємною приналежністю мови, яка необхідна для комунікативних, номінативних та, відповідно, пізнавальних цілей.

Однак, не лише Аристотель займався закладанням основ метафори. Марк Фабій Квінтіліан,

наприклад, вважав, що сама природа наділила нас здібністю до метафоричного перетворення, а ціллю цього перетворення – є намагання таким чином не обділити увагою жодне явище. Те ж саме стверджував Деметрій: «Повсякденна мова створила настільки чудові метафори для деяких понять, що ми вже не маємо необхідності в точних виразах для них: ось така метафора затвердилася у мові, зайнявши місце буквального позначення».

Цицерон мав більш практичний підхід до визначення метафори: «Це є додатковим способом формування тих значень, які відсутні у мові». Тієї ж думки був і Теофраст, який признавав за метафорою право поповнювати недостачу слів у мові.

То ж ми бачимо, що в «класичні» часи метафора, по-перше, сприймалася виключно, як щось дивне, та таке, що відходить від норми; нею користувались, коли було потрібно заповнити лексичний вакуум, і таким чином вона виконувала номінативну функцію, або з ціллю наповнити мову якимось новими фарбами, що було головною ціллю риторичної мови. По-друге, перелічені погляди античних вільнодумців вже мають у собі зерна тих ідей, з яких потім виростуть лінгвістичні концепції метафори і які потім будуть служити основою різностороннього вивчення цього мовного феномену. Таким чином і прийшли до думки, що метафора – це один з основних прийомів пізнання предметів дійсності, їх найменування, створення художніх образів та появи нових значень.

Проте згодом усвідомлення такого складного та суперечливого розуміння метафори примусило дослідницьку думку рухатися в різних напрямках, розглядати різні боки цього многогранного явища та все глибше вивчати це поняття, зіставляючи його з іншими, іноді зовсім віддаленими явищами.

І саме погляди Дж. Лакоффа та М. Джонсона щодо цієї теми були дійсно вагомими для їх сучасників. Вони стали основою сучасних досліджень метафори.

Наприклад, Г.Н. Складарська бере за основу свого дослідження метафори в системі мови сучасне її розуміння як «вторинної номінації при обов'язковому збереженні семантичної двоплановості та образного елементау» [4, с. 12]. А словник лінгвістичних термінів дає наступне визначення метафори: «Це троп, сутність якого полягає у вживанні слів та виразів у переносному значенні на основі подібності, аналогії і т. п.» [2, с. 224].

Загалом, питання місця метафори у мовознавстві та стилістиці було досліджено наступними сучасними науковцями: В.К. Харченко, М. Блеком, В.М. Телією, Н.Д. Арутюною, Дж. Лакоф-

фом, М. Джонсоном, П. Ньюмарком, Л.В. Коломієць, М.К. Гарбовським та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вищезазначене пояснює великий інтерес науковців до розгляду безпосередньо метафори та різноманітних питань, пов'язаних з її утворенням та вживанням, в тому числі її перекладом.

Провідна італійська дослідниця Д. Пірадзіні пояснює незначний інтерес до перекладу метафор двома причинами. По-перше, вона вважає, що метафора – це явище типове для літературних текстів і, як наслідок, предмет вивчення, який відноситься до компетенції літературної та філософської критики. По-друге, проблеми перекладу метафор не набагато відрізняються від проблем перекладу взагалі. Таким чином, не повністю вирішена проблема перекладу метафор [12, с. 9].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є систематизація вже знайомих стратегій перекладу метафор та особливості застосовувати їх у певних перекладацьких ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що питання вивчення перекладу метафор вирішено не повністю, все ж таки, існують розроблені стратегії перекладу, що підлягають аналізу й систематизації у цій статті. Наприклад, британський дослідник П. Ньюмарк запропонував свій погляд на особливості перекладу метафор. Його ми застосували на матеріалі творів сучасних італійських письменників Алессандро Барікко та Ніколо Амманіті: «Fango», «Ti prendo e ti porto via», «Castelli di rabbia», «Seta», «City», «Oceano-mare».

В результаті аналізу доробку [11] англійсько-го вченого було виявлено чотири основні способи передачі метафор з однієї мови на іншу:

1. Дослівний переклад.
2. Перефразування.
3. Заміна.
4. Еквівалентна відповідність.

За цими чотирма стратегіями були проаналізовані варіанти перекладу метафор у торах вищезазначених італійських письменників.

Перша стратегія – це дослівний переклад. Вона є найбільш простою та полягає в тому, що при такому перекладі кожне слово тексту оригіналу перекладається незалежно від контексту, при цьому словам підбираються перші та найбільш поширені значення. Також зберігається порядок слів оригіналу. Ця стратегія базується на пошуку буквального співвідношення, тому також може називатися буквальним перекладом.

Перша стратегія охоплює випадки перекладу іменникових, дієслівних, займенникових та інших синтагм, оскільки в деяких випадках йдеться мова про такі метафоричні вирази, які цілком і повністю входять до лексики обох мов (такі метафори називаються статичними), а в інших – про повністю нові метафори, динамічні, які є продуктом оказіонального метафоричного перенесення номінації, результатом індивідуальної творчості суб'єкта мовлення [11].

Наприклад: «Guarda la strada, vede una piccola nube di polvere che si avvicina» [7, с. 126]. «Дивиться на дорогу, бачить маленьку хмаринку пилу, яка наближається». «Nel prato, ai piedi della collina, c'è Elisabeth. Le hanno tolto quei binari

da davanti, le hanno giusto lasciato i due che ha sotto le ruote. Se i treni naufragassero e le ferrovie fossero in cielo, sembrerebbe il relitto di un treno, posato *sul fondale eroso del mondo*» [7, с. 221]. «На лузі, у підніжжя пагорба, стоїть Елізабет. Ті рейки, які раніше лежали перед нею, прибрали, залишили тільки дві, на яких вона стояла. Якби поїзда зазнали катастрофи і залізні дороги злетіли б у небо, її можна було б прийняти за останки поїзда, що осів *на трав'яному дні світу*». «Senza l'auspicio dell'intervento della nostra scoperta, questo ornamento, tanto prezioso quanto delicato e simile per la grazia fragile delle sue forme segrete ad un fiore delicato che appassisce alla prima tempesta, resterebbe solo una fugace apparizione dello splendore, destinata, una volta trascorsa, a *spegnersi sotto l'alito malefico della malattia*, delle faticose esigenze dell'allattamento o della stretta funesta del busto crudele» [7, с. 139–140].

«Без благодіючого впливу нашого винаходу ця частина тіла, настільки ніжна і безцінна, і по тоненькій витонченості своїх прихованих форм настільки схожа на квітку, яка в'яне при першому ж пориві вітру, залишилася б скороминущим проявом цієї краси, приреченою, спалахнувши лише на мить, *згаснути від згубного дихання хвороби*, від виснажливих часів вигодовування дитини або від фатальної вузькості жорсткого корсету».

Доволі часто перекладач зустрічається з проблемою, яку не завжди можна вирішити. В цих випадках він змушений вдаватися до так званої деметафоризації, іншими словами він змушений зменшити метафоричне значення. Іноді процес деметафоризації полягає в тому, що перекладач перефразовує метафору іншими словами, шляхом заміни іменника або дієслова, які вживані у метафоричному значенні, іменником або дієсловом із прямим значенням, або навіть робить просте пояснення значення метафори [9].

Наприклад, «La signora Gina Biglia, la mamma di Graziano, soffriva di ipertensione. Di minima aveva centoventi e di massima oltre centottanta. Le bastava un'agitazione, un'emozione e subito veniva *assalita da palpitazioni, vertigini, sudori freddi e stordimenti*» [6, с. 54]. «Джина Біл'я, мама Граціано, страждала від гіпертонії. Нижній тиск в неї був сто двадцять, а верхній – більше ста восьмидесяти. Найменше хвилювання – і *в неї починалось прискорене серцебиття, запаморочення, виступав холодний піт та дзвеніло у вухах*». «Sarebbe tornata al villaggio e avrebbe rivisto i suoi tre figli, questa era *la magra consolazione*» [6, с. 334]. «Вона повернеться у своє село і побачить трьох дітей, що буде для неї *єдиною слабкою втіхою*».

Протилежну ситуацію можна побачити у наступних прикладах, коли перекладач передає метафору, пояснюючи її іншими словами. Наприклад, «E allora Jun si voltò lentamente e rientrò in casa. Scivolò nel buio delle stanze e spari. Non si voltò, il signor Rail, se ne rimase a fissare Elisabeth, laggiù, e solo dopo qualche istante disse qualcosa, ma molto piano, come a se stesso, in *un filo di voce*» [7, с. 113]. «І тоді Джун повільно повернулася і пішла додому. Вона ковзнула в темряву кімнат і зникла в ній. Містер Райл не обернувся, він так і дивився вдалину, на Елізабет, і тільки через кілька миттєвостей щось сказав, дуже тихо, ніби сам до себе, *ледь чути*». «L'ultimo

incontro lo fece contro un nero di Filadelfia, *anche lui agli sgoccioli*» [8, с. 71]. «Останній поєдинок він проводив з темношкірим з Філадельфії, *той теж вирішив зав'язати з боксом*».

Зменшення ефекту метафори тексту оригіналу у тексті перекладу здійснюється не лише за допомогою процесу демегафоризації. Іноді перекладач не лише не зберігає метафору, але зовсім уникає цього художнього прийому. Ця стратегія має назву «прийом цілісного перетворення», коли можуть змінюватись внутрішня форма будь-якого відрізка мовного ланцюга (від окремого слова, переважно складного, до синтагми, а іноді і цілого речення). Причому перетворюється це не по елементах, а цілісно, так, що зв'язок між внутрішньою формою одиниць похідної мови та мови перекладу вже не простежується. Наприклад, «*Si, dormiva troppo. Ma la sera tornava a casa distrutta senza nessuna voglia di uscire, di vedere nessuno. Come si fa a uscire, a motivarsi quando le palpebre ti pesano come due ghigliottine?*» [5, с. 155]. «Так, спала вона дуже багато. Але вечорами вона поверталась додому *ніяк* і нікуди не хотіла йти, нікого бачити. Як можна кудись йти, щось робити, коли в тебе закриваються очі?». «*Il pastore disse che temeva di no. Allora si aprì un dibattito, e tutti provarono a scavare nella memoria per riuscire a ricordarsi una cosa buona, anche una sola, che Bird avesse fatto nella vita*» [8, с. 300]. «Боюся, що ні, відповів пастор. Зав'язалася суперечка, і всі почали *ритися в пам'яті*, пригадуючи що доброго зробив Бьорд за своє життя». «*Disse anche che nell'armadio della camera da letto c'erano ancora tutti i suoi vestiti, e che lei sapeva imitare le voci dei cantanti, cantava con la voce di Marilyn Monroe che sembrava sputata lei*» [8, с. 127]. «Ще він сказав, що в спальні, у шафі, зберігається весь її одяг, і що вона могла імітувати голоси відомих співачок, вона співала голосом Мерлін Монро, *просто вилита Мерлін*».

Наступна перекладацька стратегія полягає в тому, що перекладач намагається передати «зображення» метафори з мови оригіналу на мову перекладу за допомогою іншої метафори. Саме цьому ця стратегія і називається «заміною». Вона реалізується двома шляхами залежно від того, чи вирішить перекладач зберегти когнітивну структуру джерела незмінною або ні.

Якщо він вирішить зберегти її незмінною, тоді він повинен знайти найбільш близький за зна-

ченням у мові оригіналу синонім, який і використовує при перекладі. Наприклад, «*Herve Joncour era all'estremo opposto della stanza: era assediato dal profumo dolciastro delle donne che gli stavano attorno e sorrideva imbarazzato agli uomini che si divertivano a raccontargli storie che lui non poteva capire*» [9, с. 54]. «Ерве Жонкура всадили на іншому кінці кімнати: *овіяний* нудотним ароматом настирливих жінок, він розгубливо усміхався чоловікам: ті, навперебій частували його казна якими байками, зрозуміти які він був не в змозі».

Проте в більшості випадків приймається рішення змінити когнітивну структуру джерела і в такому випадку можуть відбутися різні трансформації, навіть при тому, що іноді вони не потрібні, тому що можливий буквальний переклад. Наприклад, «*Ronzano mille cose, nella testa di Bartleboom, mentre ritrae le mani, tenendole aperte, come se a chiuderle scappasse tutto*» [10, с. 91]. «Тисяча думок *роються* в голові Бартльбума, коли він відводить розкриті долоні, здається, стисни він їх – і бачення розсіється». «*Solo la scienza può certe cose, questa è la verità. Spazzare secoli di schifo – l'orrendo mare grempo di corruzione e morte – e inventare quell'idillio che a poco a poco si diffonde su tutte le spiagge del mondo*» [10, с. 46]. «Воістину є речі, підвладні лише науці. *Відмести* століття огиди – вбивче море, утроба смерті і тліну – і вигадати ідилію, яка мало-помалу утвердилася на всіх узбережжях світу»

Висновки і пропозиції. Таким чином, існують різні підходи до роботи з метафорою у перекладацькій діяльності, і кожен з цих підходів має свої особливості, а також потребує від перекладача певних навичок, аби найбільш повно передати її на мову перекладу. Попри це наведені чотири стратегії дуже чітко показують нам дві різні тенденції: в одному випадку, аби найбільш точно передати сутність метафори, перекладачу потрібно докласти значних зусиль та мати для цього достатньо знань, іноді не лише лінгвістичних, а й життєвих, культурних та з багатьох інших сфер життя; в іншому, спостерігається тенденція якимось чином обійти метафору як елемент достатньо складний, при цьому жертвуючи її семантичним та стилістичним багатством. Проте вибір стратегії лежить повністю на перекладачеві, важливий лише кінцевий результат – найбільш повна і точна передача змісту тексту або речення з однієї мови на іншу.

Список літератури:

1. Античні поетики. Арістотель. Поетика. Псевдо-Лонгі. А8І Про високе. Гораций. Про поетичне мистецтво / Упоряд. М. Борецький, В. Зварич. – К.: Грамота, 2007. – 168 с.
2. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985.
3. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафори, которими ми живем: Пер. с англ. – М.: 2004. – 256 с.
4. Склярєвская Г.Н. Метафора в системе языка. – СПб: Наука. – 1993. – 152 с.
5. Ammaniti N. Fango. – Milano: Mondadori, 1996. – 332 p.
6. Ammaniti N. Ti prendo e ti porto via. – Milano: Mondadori, 1999. – 462 p.
7. Baricco A. Castelli di rabbia. – Milano: Rizzoli, 1997. – 222 p.
8. Baricco A. City. – Milano: Rizzoli, 1999. – 226 p.
9. Baricco A. Seta. – Milano: Rizzoli, 1996. – 202 p.
10. Baricco A. Oceano-mare. – Milano: Rizzoli, 1993. – 224 p.
11. Newmark P. A Textbook of Translation. – Harlow: Pearson Education Limited, 2008. – 292 p.
12. Pirazzini D. Cinque miti della metafora nella Übersetzungswissenschaft. Problemi di traduzione delle immagini figurate nella coppia di lingue: Tedesco (Lingua di Partenza) – Italiano (Lingua d'arrivo). Peter Lang – Europaischer Verlag, 1997.

Бриштен В.В.

Мариупольский государственный университет

СТРАТЕГИИ ПЕРЕВОДА МЕТАФОР В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

Аннотация

Статья посвящена анализу существующих стратегий перевода метафор в художественном тексте. Проанализированы основные подходы к изучению метафор и их роли в художественном тексте, начиная с периода античности и до настоящего времени. На основе произведений современных итальянских писателей, приведены примеры использования этих стратегий при переводе с итальянского языка на украинский.

Ключевые слова: метафора, стратегия, перевод, трансформация, использование.

Bryshten V.V.

Mariupol State University

THE STRATEGIES OF TRANSLATION OF METAPHORS IN THE LITERARY TEXT

Summary

This article focuses on the analysis of the existing strategies of translation of metaphors in the literary text. The main approaches of studying metaphors and its role in the literary text from classical antiquity until nowadays have been analyzed. The author gives examples of the use of these strategies during translation from Italian into Ukrainian, based on the work of contemporary Italian writers.

Keywords: metaphor, strategy, translation, transformation, use.